

**КИЇВСЬКА ЄПАРХІЯ У ЗВІТАХ ОБЕР-ПРОКУРОРІВ
СВЯТІЙШОГО СИНОДУ (1884–1916 РР.)**

Зінаїда Священко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

(Умань, Україна)

e-mail: szv09@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5845-3115>

У статті охарактеризовано інформаційний потенціал звітів обер-прокурора Синоду за 1884–1916 рр., вказано можливості використання його матеріалів для дослідження історії Київської єпархії. Введено до наукового обігу нові дані про становище Православної церкви у місті Києві кінця XIX – початку XX ст. Дано коротку характеристику діяльності обер-прокурора Святійшого синоду Костянтина Петровича Побєдоносцева.

Ключові слова: *Святійший Синод, Київська єпархія, К. Побєдоносцев, звіт, церква, обер-прокурор.*

Православна церква в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. існувала у нерозривному зв'язку з державною владою. Релігія була складовою самодержавної ідеології: Бог та імператор, віра та закон. Вищим державним органом церковно-адміністративної влади був Святійший Синод (1721–1917 рр.). Представником імператора в Синоді був обер-прокурор, який контролював релігійну ситуацію та звітував про її становище. Останній мав необмежений вплив на Святійший Синод, який розглядав головні питання устрою РПЦ: адміністративні, судові та господарські, тому «Всепідданіший звіт обер-прокурора Святійшого

Синоду по відомству Православного сповідання» є важливим джерелом у вивченні історії Православної церкви в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Дослідження його змісту також дає можливість з'ясувати найважливіші події, які відбувалися на той час у Київській єпархії.

Історики раніше досліджували «Всепідданіший звіт обер-прокурора Святейшого Синоду по відомству Православного сповідання» на предмет його інформативності. Дослідники історії церкви згадують про це джерело у контексті своїх наукових розвідок, при аналізі джерельної бази кандидатських та докторських дисертацій, у окремих розвідках та статтях. У статті І.А. Опрі¹ охарактеризовано інформаційний потенціал «Звітів» для дослідження релігійної історії Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. Основна увага приділяється міжконфесійним питанням та сектантству. Публікація російського історика Православної церкви С.Л. Фірсова² має описовий характер та містить аналіз обраних на розсуд автора заміток із звітів обер-прокурорів із 1903 по 1914 рр. Втім інформаційний потенціал цього джерела для вивчення діяльності Російської православної церкви на території Київської єпархії, не був належним чином оцінений. Замітки, які стосуються Київської єпархії досі не були предметом дослідження, залишається чимало інформації, яка потребує українського бачення. Тому автор статі ставить за мету частково заповнити цю прогалину.

Метою статті є визначити рівень новизни та інформативності заміток про Київ та Київську єпархію у «Всепідданіших звітах обер-прокурора Святейшого Синоду по відомству Православного сповідання» (1884–1916

¹ Опрі І. А. Питання релігійної історії Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. у звітах обер-прокурора Св. Синоду // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2015. Вип. 8. С. 77–84.

² Фирсов С. Л. Отчеты обер-прокуроров святейшего Синода как источник по истории русской православной церкви 1903-1914 гг. // Вспомогательные исторические дисциплины : [Сб. / Акад. наук СССР. Отд-ние истории. Археогр. комис. Ленингр. отд-ние]. Т. 23. Л. : Наука, 1991. С. 75–84.

рр.), з'ясувати внесок обер-прокурора Святійшого синоду К.П. Победоносцева у діяльність Синоду та формування згаданих вище звітів.

«Всепідданіший звіт обер-прокурора Святійшого Синоду по відомству Православного сповідання» є надзвичайно інформативним джерелом з історії Православної церкви в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Він складався зі звітів, які надсилалися до Синоду із 63 єпархій Російської імперії, Грузинського екзархату та відомств: Московської святійшого Синода контори, придворного і військового відомства протопресвітера військового и морського духовенства. За звичай, кожен священик мав подавати інформацію про свою роботу та стан справ на підконтрольній території своєму керівництву. Благочинні складали звіти по благочинницьким округам і направляли їх єпархіальному керівництву, на основі чого складалися загальні єпархіальні звіти, котрі й відправлялися у Санкт-Петербург. Останні аналізувалися, систематизувалися і ставали основою для загального звіту по імперії, який і носив назву «Всепідданіший звіт обер-прокурора Святійшого Синоду по відомству Православного сповідання». Щороку (інколи раз на два роки) ці звіти публікувалися, а уривки з них передруковувалися в церковних періодичних виданнях³.

Кожен звіт був сформований у книгу із змістом та посторінковою нумерацією. Сам зміст побудований за тематичним принципом та поділений на розділи: «Склад управління російською церквою і зміни в її ієрархії», «Важливі події вітчизняної церкви», «Місіонерська діяльність церкви», «Діяльність церкви із повернення розкольників і сектантів», «Зміцнення віри і благочестя і релігійне життя», «Стан православної церкви в західному, привіслянському і прибалтійському краях», «Церковно-приходські школи», «Монастирі і общини», «Церкви і

³ Опря І. А. Питання релігійної історії Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. у звітах обер-прокурора Св. Синоду // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2015. Вип. 8. С. 78.

приходське духовенство», «Духовно-освітні заклади», «Ставлення Російської церкви до єдиновірних церков Сходу і слов'янських земель». Наприкінці кожної книги «Звітів» було подано «Відомості» – цифрові дані у таблицях, які відображали кількість закладів освіти, бібліотек, монастирів, коштів, які було виділено на потреби цих закладів тощо. Як видно зі змісту, звіт обер-прокурора торкався усіх аспектів діяльності Православної церкви. Таким чином можна визначити основні напрями роботи Православної церкви – духовна освіта на усіх її рівнях, поширення та навершення у православ'я, а також фінансування та благоустрій.

На офіційному сайті Державної публічної історичної бібліотеки Росії⁴ представлені оцифровані матеріали звітів з 1884 (опублікований 1886 року) по 1914 (опублікований 1916 роком) роки. Всього 19 книг в середньому по 400 сторінок у кожній. С.Л. Фірсов зазначає: «Всепідданіший звіт обер-прокурора складався як звіт імператору і носив строго офіційний характер. Цей документ не був секретним і міг бути вільно придбаним у книжковому магазині... від 1 руб. до 4 руб. 50 коп. за книгу»⁵.

Важливо зазначити, що «Звіти» почали формуватися за обер-прокурора Костянтина Петровича Победоносцева (1827–1907 рр.) – видатного державного діяча другої половини XIX ст., вченого-правознавця, письменника, публіциста, перекладача, історика Церкви. Він був нагороджений за заслуги перед батьківщиною орденами Святого Олександра Невського з алмазними знаками (1883 р.), Святого Володимира 1-го ступеня (1896 р.), Святого Андрія Первозванного (1898

⁴ Офіційний сайт Державної публічної історичної бібліотеки Росії. URL: (<http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/23457-rossiya-sinod-ober-prokuror-vsepoddanneyshey-otchet-ober-prokurora-svyateyshego-sinoda-po-vedomstvu-pravoslavnogo-ispovedaniya-po-godam-spb-pg-1886-1916>)

⁵ Фірсов С. Л. Отчеты обер-прокуроров святейшего Синода как источник по истории русской православной церкви 1903-1914 гг. // Вспомогательные исторические дисциплины : [Сб. / Акад. наук СССР. Отд-ние истории. Археогр. комис. Ленингр. отд-ние]. Т. 23. Л. : Наука, 1991. С. 75

р.)⁶. Одразу помітно, що цій особі відводиться особливе місце, тому що навіть на титульній сторінці «Звітів» за період його головування зазначалося «Всепідданіший звіт обер-прокурора Святійшого Синоду К. Победоносцева по відомству Православного сповідання», а за його наступників просто «Всепідданіший звіт обер-прокурора Святійшого Синоду по відомству Православного сповідання». Очевидно, що Костянтин Петрович мав більші привілеї і це можна пояснити його близькими відносинами із імператорською родиною.

Він був досить неординарною особистістю і оцінюється, як сучасними так і дореволюційними, істориками неоднозначно (дуже часто, зовсім протилежно). Його вплив на політичне життя Росії кінця XIX ст. був настільки великим, що охарактеризував цілу епоху. Щодо його безпосередньої діяльності як обер-прокурора Святійшого Синоду, то К. Победоносцев був людиною, котра найбільше, в порівнянні зі своїми попередниками, могла слугувати уособленням державної церковності.

У 1861 р. К. Победоносцев був запрошений викладати юридичні науки спадкоємцям престолу. Протягом кількох наступних років він був викладачем правознавства у Миколи Олександровича, Олександра Олександровича, Володимира Олександровича і Миколи II. У монаршому оточенні формувався його світогляд: «К. П. Победоносцев був переконаний, що принципи самодержавства невідступно пов'язані і переплетені з церквою і вірою – це основи держави, оскільки освячена одноосібна спадкова влада є вершиною православної монархії»⁷.

Усі думки та слова про державну діяльність, теоретичне право К. Победоносцев поширював у своїх публікаціях, більшість з яких уперше було опубліковано після 1917 р. Головною заслугою К. Победоносцева можна вважати заснування церковнопарафіяльних шкіл, будівництво

⁶ Луньков И.И., Никитин В.А., Ходенков О.А. Государственные деятели России XIX – начала XX в. Биографический справочник. М., 1995. С. 146.

⁷ Нуреева С.В. К.П. Победоносцев о духовной основе государства и права // Актуальные проблемы российского права. 2012. № 2. С. 16.

сільських храмів, матеріальну допомогу духовенству, видання молитвословів та благочестивої літератури для народу, турботу про благочинний спів у церквах, посилення церковної благодійності. «Онук священика, глибоко віруюча людина, він вважав церкву однією з головних рушійних сил російської історії, а віру – головною опорою суспільного життя»⁸.

Будучи 25 років (1880–1905 рр.) на посту обер-прокурора Святейшого Синоду К. Побєдоносцев виходив далеко за рамки своїх повноважень, порівняно із його попередниками: «Він (*Побєдоносцев – авт.*) висловлюється не тільки про питання віри і церкви, але і з приводу зовнішньої і внутрішньої політики Росії, свободи друку, суду присяжних, походження влади і багатьох інших болючих питань свого часу»⁹. До того ж майже усі питання він вирішує особисто. Це пояснюється тим, що він фактично був правою рукою імператора Олександра III. Сучасники сприймали К. Побєдоносцева як живий символ відносин Російської держави з Православною церквою.

Деякі російські дослідники дають негативну оцінку К. Побєдоносцеву. Наприклад, М.О. Бердяєв пише: «Побєдоносцев – мислитель не глибокий і не індивідуальний, ідеї його – зверхособисті, занадто типові, він розділяє їх з тими історичними силами, яким служив, які підпирав. Побєдоносцев викликав до себе пекучу ненависть, він був надією темних сил, довгі, тяжкі роки був він кошмаром російського життя»¹⁰. І.В. Шахова підсумовує: «...всі вжиті заходи по підняттю релігійності в суспільстві призводять до зворотних результатів: престиж церкви різко падає. Крім того, К. П. Побєдоносцев перешкоджає взаємодії

⁸ Нуреева С.В. К.П. Побєдоносцев о духовной основе государства и права // Актуальные проблемы российского права. 2012. № 2. С. 16.

⁹ Павлов Н.В. К.П. Побєдоносцев о народном представительстве в России // Вестник РУДН, серия Юридические науки. 2008. № 2. С. 12–17.

¹⁰ Бердяев Н. А. Духовный кризис интеллигенции. М.: Канон, 1998. С. 200.

Церкви та інтелігенції, боячись вільнодумства, яке може привести до протестантизму»¹¹.

У звітах обер-прокурора часто зустрічається інформація про найголовніші події в одній із найбільших та найрозвинутіших єпархій Російської імперії – Київській.

У замітці за 1884 р. було опубліковано зміст імператорського наказу від 16 червня про безкоштовну передачу Києво-Межигірської фаянсової фабрики з усіма будівлями та землями у відомство Святійшого Синоду для утворення монастиря¹².

Аналіз звітів обер-прокурора Святійшого Синоду дає змогу дослідити співпрацю державних та церковних органів влади у боротьбі з конкурентами у духовній сфері. Зокрема, окремим аспектом співробітництва православного духовенства з органами влади у боротьбі з сектантством. У цьому контексті важливою подією 1884 р. для Києва стали збори преосвященних архієреїв південно-західних єпархій (Херсонської, Кишинівської, Подільської, Волинської, Могилівської, Чернігівської, Катеринославської, Полтавської). Розглядалося питання «про заходи щодо охорони православних жителів південно-західного краю від шкідливого впливу різних іновірців ... до утвердження православ'я в згаданому краї»¹³. Збори тривали із 8 вересня до 1 жовтня. Головуючим був Київський митрополит Платон. Результат зборів архієреїв було опубліковано у наступному звіті у вигляді «Пастирського послання ієрархів південно-західних єпархій до своїх паств», що містив 8 основних пунктів. Головний зміст полягав у недопущенні поширення сектантських або розкольницьких

¹¹ Шахова И. В. Церковь и государство в России: эволюция взаимоотношений в XIX веке [Электронный ресурс] // Огарев-online. 2015. №3. URL: <http://journal.mrsu.ru/arts/cerkov-i-gosudarstvo-v-rossii-ehvolyuuciya-vzaimootnoshenijj-v-xix-veke>

¹² Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1884 год. СПб.: Синодальная типография, 1886. С. 46

¹³ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1884 год. СПб.: Синодальная типография, 1886. С. 51

ідей серед православного населення¹⁴. Щоб привести послання ієреїв у дію, 28 червня 1886 р. Святійший Синод постановив: «Заснувати у всіх духовних семінаріях самостійні штатні кафедри по Історії та викриттю російського розколу й існуючих в єпархіях сект»¹⁵.

У 1888 та 1889 рр. було організовано паломництво до Почаєва та Києва із приходів Люблінської, Седлецької та Сувалкської губерній. «Для паломництва обиралися люди з парафій, які більше за інших мають потреби в підтримці і зміцненні православної віри і російської народності. Центром збору було призначене місто Холм». Після молитви у Холмському соборі віряни відправилися до Почаєва, а потім до Києва, де відвідали Києво-Печерську лавру, поклонилися її святиням та взяли участь у літургії. «На зворотному шляху на батьківщину, паломники, пройняті свідомістю святості місця ... весь час вирізнялися захоплено-релігійним настроєм»¹⁶.

Того ж 1888 р. Київський митрополит просить Синод збільшити суму на утримання Київської духовної академії, оскільки відбувається зведення значних добудов. «Святійший Синод, взявши до уваги, що за посвідченням правління Київської духовної академії, з поширенням будівель цієї академії значно збільшиться витрата на опалення ..., наймання прислуги і на ремонт їх та ін., Так що асигнованої по штату суми 12 т. руб. виявляється недостатньо і тому представляється необхідність в добавці ... до 2000 руб.»¹⁷.

¹⁴ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1885 год. СПб.: Синодальная типография, 1887. С. 29.

¹⁵ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1886 год. СПб.: Синодальная типография, 1888. С. 143.

¹⁶ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1888 и 1889 годы. СПб.: Синодальная типография, 1891. С. 175.

¹⁷ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1888 и 1889 годы. СПб.: Синодальная типография, 1891. С. 326.

У грудні 1890 р. при Києво-Михайлівському монастирі була відкрита учительська школа. Першими учнями якої стали діти селян Київської губернії віком від 15 до 18 років, які закінчили одно- та двокласні церковнопарафіяльні та народні школи. Всього було прийнято 16 чоловік. «Поміщаються вони у відведеному під школу і цілком пристосованому для неї великому монастирському флігелі і користуються від монастиря повним утриманням, за винятком одягу. На школу монастир витрачає до 2500 рублів на рік». Термін навчання становив два-три роки¹⁸. Наступного 1891 р. при монастирі була відкрита ще й читальня «забезпечена в достатній кількості книгами релігійно-морального змісту, яка старанно відвідується народом»¹⁹. Читальня була доступною для монастирського причту та жителів міста.

У звітах за 1890 р. зафіксовано інформацію про звернення митрополита Київського Платона у якому йшла мова про те, щоб із відкритих у 1886 р. паралельних класів Київського жіночого училища утворити окреме жіноче училище і щоб обидва керувалися одним статутом. У червні 1892 р. Синод постановив: «Київське жіноче училище духовного відомства розділити на два самостійних ... надані ж нині на утримання ... 2000 руб., розділити на дві частини, по 1000 руб. на кожне училище»²⁰.

У 1894 р. піднімалося питання про збільшення кількісного та якісного складу служителів Володимирського собору: «З причини особливого значення Володимирського собору, як пам'ятника просвіти християнством Російського народу, і як наслідок потреби, щоб клір його складався із

¹⁸ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1890 и 1891 годы. СПб.: Синодальная типография, 1893. С. 74

¹⁹ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1890 и 1891 годы. СПб.: Синодальная типография, 1893. С. 75

²⁰ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1892 и 1893 годы. СПб.: Синодальная типография, 1895. С. 482.

священнослужителів, видатніх за духовною освітою та моральними якостями». Також було розширено бюджет на витрати – 3800 руб. в рік для причту та 2000 руб. на житло новим служителям. Окремо зазначено, що з 1 січня 1896 року і наступні п'ять років будуть виділятися додаткові 3000 руб. у рік на утримання хору півчих.²¹

У 1894 р. також зроблена коротка замітка про присвоєння Києво-Миколаївському чоловічому монастирю першокласного ступеня²². А Києво-Троїцький монастир разом з усіма угіддями відділено від Межигірського, а усе що залишилося – приєднано до Покровського монастиря²³.

Наступна замітка інформує читачів про роботи по відновленню розписів у великій церкві Києво-Печерської лаври. Професору Верещагіну у 1893 р. було доручено сформувати ескізи у візантійському стилі за зразками XI ст., як вона була розписана грецькими майстрами. До 1894 р. усі роботи були закінчені ще й проведено водяну систему опалювання²⁴.

Коштом княгині Олександри Петрівни у Покровському жіночому монастирі 1894 р. було відкрито лікарню: «Лікарня облаштована згідно з вимогами сучасної медицини – на 33 ліжка, з 2 відділеннями: терапевтичним і хірургічним». Окрім лікарні, в окремому одноповерховому корпусі було відкрито відділення для прийому хворих²⁵. У 1914 р. у звітах надруковано замітку про результати роботи лікарні за 20

²¹ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1894 и 1895 годы. СПб.: Синодальная типография, 1898. С. 88.

²² Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1894 и 1895 годы. СПб.: Синодальная типография, 1898. С. 111.

²³ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1894 и 1895 годы. СПб.: Синодальная типография, 1898. С. 112.

²⁴ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1894 и 1895 годы. СПб.: Синодальная типография, 1898. С. 114.

²⁵ Всеподданнейший отчет Ober-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1894 и 1895 годы. СПб.: Синодальная типография, 1898. С. 115.

років її діяльності: «Зроблено відвідувань 1 138 747 і зроблено хворим, які приходять 20 114 операцій. У лікарні за ті ж 20 років зроблено 7 900 великих операцій, а з лікарняної аптеки відпущено безкоштовно 1 200 000 номерів ліків»²⁶.

Із звіту обер-прокурора дізнаємося, що Володимирський собор було освячено 20 серпня 1896 р. Коротка історична довідка свідчить, що 1852 р. було відкрито пам'ятник князю Володимиру. Тоді ж митрополит Київський Філарет висловив свою ідею стосовно побудови собору. Імператор Микола I схвалив таке рішення своїм указом і 15 липня 1862 р. архітектором Беретті було закладено перший камінь. Уже в 1866 р. стіни були зведені, але купол так і не встановили, оскільки виявили глибокі тріщини на стінах. Роботи довелося призупинити і тільки у 1876 р. за наказом імператора Олександра II відновлено будівництво, кошти на яке було виділено із Міністерства внутрішніх справ у розмірі 250 000 руб. До 1882 р. будівля була готова. Внутрішні роботи тривали протягом наступних років за кресленнями Професора Прахова, а живописні роботи виконані художниками: Васнецовим, Сведомським, Котарбинським і Нестеровим. «У всьому внутрішньому оздобленні храму, як і в іконному живописі, витриманий давньо-візантійський стиль». Урочисту літургію з нагоди освячення храму служив митрополит Іоанникій на якій був присутній сам імператор із родиною²⁷.

З 12 по 16 липня 1908 р. у Києві проходив місіонерський з'їзд. У залі релігійно-просвітницької спільноти було зібрано представників від єпархій: Київський, Санкт-Петербурзький, Московський митрополити, 10 архієпископів та 22 єпископи, 6 архимандритів, 3 Синодальних місіонери та інші. Всього більше 600 осіб. Було проведено 10 загальних зборів та роботу у комісіях на яких обговорювалися усі сторони місіонерської

²⁶ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода по ведомству православного исповедания за 1914 год. СПб.: Синодальная типография, 1916. С. 124.

²⁷ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1896 и 1897 годы. СПб.: Синодальная типография, 1899. С. 48.

діяльності – співбесіда, проповідь, богослужіння, школа, друковане слово тощо²⁸.

Із 1903 р. у Києві діяла релігійно-просвітницька Спільнота. «З листопада 1909 р. в залі Товариства єпархіальним місіонером священником Потехіним відкриті були бесіди, за змістом своїм вони стосувалися питань, найбільш хвилюючих сучасну думку і простого і інтелігентного класів російського народу»²⁹.

Отже, Російська імперія протягом усього існування перебувала у нерозривній взаємодії із Православною церквою, головним державно-адміністративним органом якої був Святійший Синод. Завдяки «Всепідданішим звітам обер-прокурора Святійшого Синоду по відомству Православного сповідання» вдається відтворити найважливіші події у церковному житті Київської єпархії кінця XIX – початку XX ст. В основному, мова іде про найбільші заходи: збори преосвященних архієреїв південно-західних єпархій у 1884 р. та місіонерський з'їзд у 1908 р. Окреме місце відводиться згадкам про найбільші святині Києва: освячення Володимирського собору у 1896 р., який будувався 34 роки з перервами, реставрація розписів XI ст. у великій церкві Києво-Печерської лаври, відкриття у Покровському жіночому монастирі лікарні тощо.

При дослідженні згаданого вище джерела увагу привертає постать найвідомішого із 33 обер-прокурорів Святійшого Синоду – К. Побєдоносцева. Саме він став засновником системи церковнопарафіяльних шкіл та започаткував традицію «Звітів».

Обмежений обсяг статті не дозволяє охарактеризувати усі сфери діяльності православної церкви у Київській єпархії, що знайшли відображення на сторінках звітів обер-прокурора, але й подана вище

²⁸ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода по ведомству православного исповедания за 1908-1909 годы. СПб.: Синодальная типография, 1911. С. 181.

²⁹ Всеподданнейший отчет Обер-прокурора Святейшего синода по ведомству православного исповедания за 1908-1909 годы. СПб.: Синодальная типография, 1911. С. 272.

інформація свідчить про значну інформативну наповненість та високі потенційні можливості цього джерела для дослідження історії церкви.

REFERENCES

- Berdiaev, N. A.** (1998). *Dukhovnyi krizis intelligentsii* [Spiritual crisis of the intelligentsia]. M.: Kanon. 389 s. [in Russian].
- Lunkov, I. I., Nikitin, V. A., KHodenkov, O. A.** (1995). *Gosudarstvennye deiateli Rossii XIX nachala XX v. Biograficheskii spravochnik* [Statesmen of Russia in the 19th – early 20th centuries. Biographical reference]. M. 346 s. [in Russian].
- Nureeva, S. V.** (2012). K. P. Pobedonostsev o dukhovnoi osnove gosudarstva i prava [K.P. Pobedonostsev on the spiritual basis of state and law]. *Aktualnye problemy rossiiskogo prava*. 2. S 11–19. [in Russian].
- Opria, I. A.** (2015). Pytannia relihiinoi istorii Pravoberezhnoi Ukrainy druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. u zvitakh ober-prokurora Sv. Synodu [Questions of the religious history of the Right Bank of Ukraine in the second half of the XIX - early XX centuries. in the reports of the Chief Prosecutor of the Holy Synod]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. Vyp. 8. S. 77–84. [in Ukrainian].
- Pavlov, N. V.** (2008). K. P. Pobedonostsev o narodnom predstavitelstve v Rossii [K.P. Pobedonostsev on the people's representation in Russia]. *Vestnik RUDN seriia IUruidicheskie nauki*. 2. S. 12–17. [in Russian].
- Firsov, S. L.** (1991). Otchety ober-prokuratorov sviateishego Sinoda kak istochnik po istorii russkoi pravoslavnoi tserkvi 1903–1914 gg. [Reports of the chief prosecutors of the Holy Synod as a source on the history of the Russian Orthodox Church in 1903–1914.]. *Vspomogatelnye istoricheskie distsipliny* [Cb Akad nauk SSSR Otd-nie istorii Arkheogr komis Leningr otd-nie]. T 23. L.: Nauka. S 75–84 [in Russian].

SHakhova, I. V. (2015). Tserkov i gosudarstvo v Rossii evoliutsiia vzaimootnoshenii v XIX veke [Church and State in Russia: the Evolution of Relationships in the 19th Century] [Elektronnyi resurs]. *Ogarev-online*. 3. URL: <http://journal.mrsu.ru/arts/cerkov-i-gosudarstvo-v-rossii-ehvolyuciya-vzaimootnoshenijj-v-xix-veke> [in Russian].

Зінаїда Священко (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5845-3115>

Київська єпархія у звітах обер-прокурорів Святійшого Синоду (1884–1916 рр.)

У статті охарактеризовано інформаційний потенціал звітів обер-прокурора Синоду за 1884–1916 рр., вказано можливості використання його матеріалів для дослідження історії Київської єпархії, адже «Всепідданіший звіт обер-прокурора Святійшого Синоду по відомству Православного сповідання» є надзвичайно інформативним джерелом з історії Православної церкви в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. У звітах обер-прокурора часто зустрічається інформація про найголовніші події в одній із найбільших та найрозвинутіших єпархій Російської імперії – Київській.

Зазначено, що дослідники історії церкви згадують про це джерело у контексті своїх наукових розвідок, при аналізі джерельної бази кандидатських та докторських дисертацій, у окремих розвідках та статтях. Втім інформаційний потенціал цього джерела для вивчення діяльності Російської православної церкви на території Київської єпархії, не був належним чином оцінений. Замітки, які стосуються Київської єпархії досі не були предметом дослідження, залишається чимало інформації, яка потребує українського бачення. Тому автор ставить за мету частково заповнити цю прогалину.

Дано коротку характеристику діяльності обер-прокурора Святійшого синоду Костянтина Петровича Побєдоносцева. Адже саме він став засновником системи церковнопарафіяльних шкіл та започаткував традицію «Звітів».

Введено до наукового обігу нові дані про становище Православної церкви у місті Києві кінця ХІХ – початку ХХ ст. В основному, мова іде про найбільші заходи: збори преосвящених архієреїв південно-західних єпархій у 1884 р. та місіонерський з'їзд у 1908 р. Окреме місце відводиться згадкам про найбільші святині Києва: освячення Володимирського собору у 1896 р., який будувався 34 роки з перервами, реставрація розписів ХІ ст. у великій церкві Києво-Печерської лаври, відкриття у Покровському жіночому монастирі лікарні тощо.

Зроблено висновок, що завдяки «Всепідданішим звітам обер-прокурора Святійшого Синоду по відомству Православного сповідання» вдається відтворити найважливіші події у церковному житті Київської єпархії кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Автор вважає, що подана в статті інформація свідчить про значну інформативну наповненість та високі потенційні можливості цього джерела для дослідження історії церкви.

Ключові слова: Святійший Синод, Київська єпархія, К. Побєдоносцев, звіт, церква, обер-прокурор.